

La plaça del Diamant

Carles Montpart Tura

Mercè Rodoreda és, sens dubte, la novel·lista més important i més internacionalment coneguda de la literatura catalana del segle XX. I, entre tota la seva producció —que comprèn, a més de novel·les, contes, poesia i obres de teatre— La plaça del Diamant és la seva obra més popular, més llegida i més traduïda. Sempre és un bon moment, doncs, per descobrir-la o, si és el cas, per fer-ne una relectura que de ben segur ens revelarà elements nous que en el seu moment potser ens van passar desapercebuts.

Infantesa feliç a Sant Gervasi

Mercè Rodoreda i Gurguï (Barcelona, 1908 – Girona, 1983) va ser la filla única del matrimoni que formaven Andreu Rodoreda i Sallent, natural de Premià, i Montserrat Gurguï i Guàrdia, nascuda a Bunyol (València). Juntament amb l'avi matern, Pere Gurguï, el nucli familiar estava instal·lat en una torre amb jardí al barri de Sant Gervasi, lloc on va transcórrer la infantesa particularment feliç de la futura escriptora.

Aquest ambient amable, on destacava la figura de l'avi, redactor de "La Renaixença" i persona amb vocació d'activista cultural, així com l'afició pel teatre dels pares, va proporcionar a la petita Mercè un pòsit literari de caràcter popular on no faltaven les lectures de Verdaguer, Aribau, Carner i Ruyra, principalment. Es tractava d'un ambient, però, que estava dominat per una gran sobreprotecció, una certa solitud i una manca de llibertat que, en un futur immediat, no hauria d'ajudar gaire l'escriptora. Pel que fa a la seva formació escolar, per exemple, Mercè Rodoreda només va anar a l'escola fins als nou anys, moment en què l'avi es fa ferir i la mare la va voler a casa perquè l'ajudés a tenir-ne cura.

Amb la mort de l'avi, quan l'escriptora tenia dotze anys, s'acaba en part aquesta època feliç i màgica que tindrà tanta importància en la seva futura obra literària, especialment per la passió per les flors que li va encomanar Pere Gurguï. Seguiran, però, les passejades que amb els seus pares la petita Mercè feia pels ja aleshores dinàmics barris de Sant Gervasi i de Gràcia. En el pròleg que l'escriptora va incloure a la 26a edició de *La plaça del Diamant* (Club dels Novel·listes, 1982) ho expressava amb aquestes paraules: "Quan la vaig escriure no recordava com era la plaça del Diamant de debò. Només recordava que, quan tenia tretze o catorze anys, una vegada, per la festa major de Gràcia, vaig anar amb el meu pare a seguir carrers [...] Sant Gervasi no és pas lluny de Gràcia. Coneixia, perquè hi anava a les tardes amb el meu avi, els cinemes Trilla, Smart i Mundial. Coneixia el mercat de Santa Isabel, on als quatre o cinc anys anava, cap al tard, als estius, amb una senyora veïna a comprar peix després de travessar el Torrent de l'Olla. Als quinze o disset anys, i durant molt de temps, anàvem amb la meua mare a passejar cada tarda pel carrer Major. Hi entràvem per la Rambla del Prat, el baixàvem fins als Jardinets i el pujàvem per la vorera contrària. Miràvem aparadors."

Mercè Rodoreda

I comença la infelicitat...i la literatura

Si hi ha un tret comú que destaca en les obres literàries de Mercè Rodoreda és la presència de dones que, per motius diversos, són profundament infelices i que s'enfronten, sovint amb pocs recursos, a un futur incert. Són dones que lluiten per afirmar-se en un món hostil. En aquest element recurrent de la seva narrativa hi ha, com és evident, un gran pòsit autobiogràfic. Ella mateixa, als vint anys, es va veure casada amb el seu oncle Joan Gurguí i Guàrdia, catorze anys més gran que ella, i que havia tornat de l'Argentina on havia anat de ben jove a fer fortuna. Amb el naixement, al cap d'un any, del seu únic fill, Jordi, Mercè Rodoreda dona per tancada una infantesa que ha donat pas a una joventut inexistent i desencisada.

En aquest context vital, la literatura serà la seva única esperança, l'únic camí possible d'evasió. Coincidint, doncs, amb els primers anys de la República, Mercè Rodoreda, interessada per la literatura i l'escriptura, freqüenta el Liceu Dalmau i enceta una tasca periodística en diverses publicacions de l'època: a "Clarisme", dirigida per Delfí Dalmau, on col·labora amb articles de crítica literària, reportatges i entrevistes, a "La Publicitat", on publica contes infantils, i a "La Revista". Veuen la llum també les seves primeres novel·les, unes obres que l'autora més endavant rebutjarà en bloc i decidirà no tornar a editar: *Sóc una dona honrada?* (1932), *Del que hom no pot fugir* (1934), *Un dia de la vida d'un home* (1934) i *Crim* (1936). Més endavant, ja iniciada la guerra, Rodoreda

Mercè Rodoreda amb l'avi

publica *Aloma* (1938, premi Crexells 1937), un text de marcat caràcter autobiogràfic que, totalment revisat l'any 1969, l'autora considera la seva primera novel·la.

La Colla de Sabadell

En aquests anys, destacava en el panorama literari català del moment el Grup de Sabadell, format per una colla d'escriptors —la majoria fills de casa bona— que a través d'un peculiar sentit de l'humor proposava en les seves obres una literatura original i renovadora. Amb l'aval d'autors de prestigi com Riba o Carner, el grup va desplegar una intensa activitat cultural i literària, en la qual destaca la creació de l'editorial La Mirada. En formaven part, entre d'altres, Joan Oliver (*Pere Quart*), Francesc Trabal i Joan Prat (*Armand Obiols*). Mercè Rodoreda s'hi va interessar, especialment pel rebuig que aquests autors manifestaven per la vida burgesa tradicional —una classe que ella mateixa havia criticat, per exemple, a *Un dia de la vida d'un home*— fins al punt que, en plena Guerra Civil, va acompanyar Francesc Trabal a Praga com a representant del PEN Club Català. Durant els anys de la guerra, Rodoreda va continuar la seva activitat periodística col·laborant a publicacions com "Meridià", "Mirador", "Companya" i "La Revista de Catalunya" i treballà per a la Institució de les Lletres Catalanes (ILC) i per al Comissariat de Propaganda de la Generalitat com a correctora de català.

L'exili. Armand Obiols

Amb el final de la Guerra Civil, Mercè Rodoreda, com tant i tants polítics i intel·lectuals, es veu obligada a emprendre el camí de l'exili. S'estableix al principi a Roissy-en-Brie, un poblet situat a pocs quilòmetres de París, on són acollits en un castell d'estil Lluís XIII, un lloc confortable que va esdevenir un autèntic oasi per a uns refugiats que havien abandonat el país en unes condicions precàries i angoixoses. L'autora comparteix estada amb Joan Oliver i Xavier Benguerel, amb les seves mullers, i amb Armand Obiols, Pere Calders i Anna Murià amb els seus pares i germà. Per a Rodoreda, però, el més important d'aquesta etapa serà el fet d'establir una relació sentimental amb Armand Obiols, que esdevindrà també una intensa relació literària. Armand Obiols, un dels caps pensants del Grup de Sabadell, era un intel·lectual rigorós i molt crític tant amb l'obra pròpia com amb la dels altres. Va ser col·laborador habitual de "La Veu de Catalunya" i, sobretot, l'exigent redactor en cap de la "Revista de Catalunya" de l'any 1938. Obiols aconsellarà Mercè Rodoreda i serà el primer lector dels seus contes i novel·les. Les seves opinions seran decisives, per exemple, en l'impuls que Rodoreda necessitava per deixar de banda altres projectes literaris embastats i acabar la redacció de *La plaça del Diamant*.

La vida plàcida a Roissy-en-Brie, però, tenia els dies comptats. L'entrada dels alemanys a París farà que Rodoreda i Obiols hagin d'emprendre un periple angoixós que els durà a Llemotges, Burdeos i, finalment, quan la guerra hagi acabat, a París, on l'escriptora viurà des del 1946 fins al 1953. En aquests anys, especialment els primers, Rodoreda es veu obligada a treballar —sobretot cosint— per tenir alguns ingressos que complementin els d'Obiols, que fa de traductor per a les Nacions Unides. Es dedica a pintar i a escriure poesia i guanya la flor natural als Jocs Florals de Londres (1947), de París (1948) i de Montevideo (1949), on va ser proclamada Mestre en Gai Saber. A partir de 1954 la parella es trasllada a Ginebra a causa de la feina d'Obiols, lloc on

l'autora seguirà residint fins al seu progressiu retorn a Catalunya a principis dels anys setanta, quan s'instal·la de manera intermitent a Barcelona i, finalment, a partir de 1979, de manera definitiva a Romanyà de la Selva. Serà durant tots aquests anys que Rodoreda anirà tenint cada vegada més el que li és imprescindible

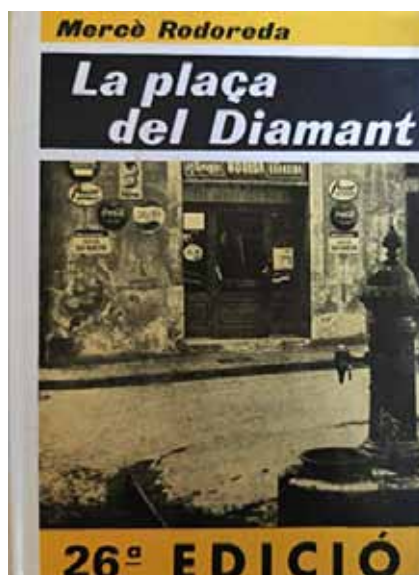
per escriure: temps i soledat. Obiols és destinat a Viena, on morirà l'any 1971, però Rodoreda només hi farà visites, a aquesta ciutat. A Ginebra, primer, i a Catalunya més endavant, és on l'autora anirà donant forma a una producció narrativa que li serà reconeguda amb l'obtenció del Premi d'Honor de les Lletres Catalanes l'any 1980. Rodoreda va morir a l'hospital de Girona el 13 d'abril de 1983 i va ser enterrada a Romanyà de la Selva.

Contes i novel·les

El primer llibre que Mercè Rodoreda publica després de la Guerra Civil és el recull *Vint-i-dos contes* (1958, premi Víctor Català 1957), un conjunt d'històries protagonitzades per personatges infeliços, erràtics i

desenganyats on l'autora aboca, sens dubte, una gran part de la tragèdia tant personal com col·lectiva que havia viscut. Són també textos on Rodoreda assaja diverses tècniques a partir de la lectura que havia fet d'autors com Ruyra, Txèkhov, Lawrence, Steinbeck, Faulkner i, per damunt de tot, de les autores anglosaxones Dorothy Parker i Katherine Mansfield. Des d'aquest moment, Rodoreda ja no parerà de publicar configurant amb el conjunt de la seva obra un dels monuments narratius més destacats del segle XX. Pel que fa a les novel·les, escriurà *La plaça del Diamant*

(1962), *El carrer de les Camèlies* (1966), *Jardí vora el mar* (1967), *Mirall trencat* (1974), *Quanta, quanta guerra* (1980, premi Crítica Serra d'Or 1982) i les pòstumes i inacabades *La mort i la primavera* (1986) i *Isabel i Maria* (1991). Quant als reculls de contes, a part del ja esmentat *Vint-i-dos contes*, Rodoreda publica *La meua Cristina i altres contes* (1967), *Semblava de seda i altres contes* (1978) i el recull de proses poètiques *Viatges i flors* (1980, premi Crítica Serra d'Or i premi Ciutat de Barcelona 1981). També s'ha aplegat el seu teatre a *El torrent de les flors* (1993).

De la Colometa a La plaça del Diamant

La plaça del Diamant (Club Editor, 2016, 2a reimpressió, juliol 2021, edició i postfaci de Meritxell Talavera) es va publicar l'any 1962 tot i que, com ens informa l'autora del postfaci "Sobre la gènesi de *La plaça del Diamant*", el procés d'escriptura es remunta a principis de 1960 i es tanca el desembre de 1966. Es va tractar d'una escriptura febrosa, feta a raig durant els matins i revisada a fons a les tardes en la tranquil·litat de la vida que Rodoreda duia a Ginebra. Segons diu l'autora al Pròleg, la novel·la "la volia kafkiana, molt kafkiana, absurda, és clar, amb molts coloms; volia que els coloms ofeguessin la protagonista del començament fins a la fi" (p. 7).

Pel que fa al procés d'escriptura, gairebé es tractava d'un text que se li imposava: "Y entonces, de pronto, yo no sé por qué azar, se me impuso *La plaza del Diamante* y empecé a escribirla sin parar hasta que la terminé. El primer capítulo ha sido escrito siete u ocho veces, y muchos otros han sido reelaborados varias veces también; porque como había sido escrito con mucho entusiasmo, tenía que controlarme, serenarme, para poder separar, hablando vulgarmente, el trigo de la paja. Cuando terminé, estaba tan llena de Colometa que durante un tiempo me era imposible trabajar en otro personaje. [...] Tardé siete meses, en los que durante las mañanas escribía y durante las tardes revisaba los originales. Fue muy duro, no he vuelto a escribir nunca de esta forma, porque no lo hubiera resistido. Terminé con la tensión nerviosa destrozada, lo que comportó que tuviera que tomarme tres meses de descanso para recuperarme" (Mercè Rodoreda, *Entrevistes*, a cura d'Abraham Mohino i Balet, Barcelona, FMR-IEC, 2013, p. 193 i 218, edició de *La plaça del Diamant* citada p. 267-268).

La redacció de la primera versió Rodoreda la du a terme entre

el febrer i el setembre de 1960 a Ginebra, tal i com l'autora especifica en la rúbrica final. El primer lector d'aquesta versió serà el seu company i mentor Armand Obiols —*La plaça del Diamant* està dedicada a J.P, és a dir, a Joan Prat—, el qual, tot i fer-li algunes objeccions, en quedarà entusiasmada. En una carta, per exemple, li diu el següent: "Totes aquestes pàgines, poètiques i patètiques, sense un gra de sentimentalisme, m'han emocionat profundament, i les últimes m'han deixat sense alè. Sembla mentida que amb elements tan simples es pugui arribar a una tensió tan extraordinària, a estones inaguantable. Se m'ha nuat el coll tres o quatre vegades, hi ha pàgines d'una veritat que esborrona. Aquest equilibri perfecte entre el dramatisme, la poesia i la banalitat, molt poca gent el deu haver aconseguit: a

Catalunya, evidentment, ningú —ni de lluny" (edició citada, p. 269).

Convençuda ella mateixa que ha escrit una obra important, Mercè Rodoreda fa saber a Armand Obiols que enviarà la novel·la al premi Sant Jordi, en la seva primera edició, l'any 1960. De fet, l'escriptora explica al pròleg esmentat de *La plaça del Diamant* que anteriorment havia enviat la novel·la *Jardí vora el mar* a la darrera convocatòria del premi Joanot Martorell, i que el fet que no el guanyés la va esperonar a escriure'n una altra, que va ser *La plaça del Diamant*: "Puc dir, i en part és cert, que *La plaça del Diamant* va ser la conseqüència d'una decepció. Jo havia enviat *Jardí vora el mar* al premi Joanot Martorell (justament el darrer que es convocà) i el jurat no va valorar-la. Aquest contratemps va provocar en mi una reacció contrària a la natural; sempre, les dificultats m'han estimulat. Empesa per una onada d'orgull, vaig començar una altra novel·la" (edició citada, p. 7).

Aquesta vegada, però, el jurat

tampoc va considerar que *Colometa*, que era el títol de la novel·la en aquells moments, tingués la qualitat suficient per ser premiada, fet que va constituir un dels casos més flagrants de miopia crítica que s'hagin donat mai. El jurat estava format per Jordi Rubió (president), Agustí Calvet *Gaziel*, Martínez Ferrando, Joan Pons, Josep Pla, Joan Petit i Joan Fuster (secretari), però sembla que va ser l'opinió contrària de Josep Pla —que va arribar a dir que no es podia estrenar un guardó literari “amb un llibre que té títol de sardana”— la que es va imposar. Joan Fuster, en canvi, a qui la novel·la havia agradat molt, va ser qui la va recomanar a Joan Sales, editor del Club dels Novel·listes, el qual s'hi va mostrar de seguida entusiasmat i va iniciar els tràmits per publicar-la.

Sales ho va expressar per carta a Rodoreda amb aquestes paraules: “Arribo al despatx mor de son, per culpa de vostè. M'he passat la nit en blanc llegint la seva novel·la, sense poder deixar-la. Feia molt de temps que cap llibre no m'havia tret el son d'aquesta manera. [...] La *Colometa* és una d'aquestes figures inoblidables que, creades pel talent d'un escriptor, passen a tenir una estranya vida com si haguessin existit i tots les haguéssim conegudes. [...] L'ambient —la menestralia de Gràcia— evocat amb rara intensitat [...] I per damunt de tot això, que ja seria moltíssim, hi ha el tema de fons, que a penes si es diu, a penes si s'insinua, però el lector va veient i sentint, indecís entre posar-se a plorar o a riure: la *Colometa* voreja sempre el precipici de l'absurd existencial”. I més endavant, pel que fa a un dels encerts que més s'han destacat de la novel·la, l'escriptura parlada, Joan Sales afirma el següent: “L'estil, una troballa. Dóna realment la sensació vivíssima que és la *Colometa* en persona qui s'està explicant a si mateixa, en un monòleg psicològicament riquíssim, en un desordre inspirat de la millor mena, de gran categoria humana. I a través d'aquesta pobra animeta, d'aquesta “una de tantes”, passa com una alenada la història recent i tràgica del nostre desventurat país... ¡Quin efecte més

singular que fa la gran història vista a través d'un petit caparró!” (edició citada, p. 273).

És també Joan Sales qui proposarà a l'autora el canvi del títol, ja que *Colometa* el trobava —segons ens reporta Meritxell Talavera— “carrincló, gastat i amb poc ganxo comercial” (p.273). Finalment, doncs, i després de descartar opcions com *Un vol de coloms*, *Un terrat a Gràcia*, *La senyora dels coloms* o *La noia dels coloms*, la novel·la s'acaba titulant *La plaça del Diamant*. Durant tot aquest procés, Rodoreda segueix fent correccions al text i accepta, tot i que sovint a desgrat i fins i tot amb alguna reacció irada, algunes de les modificacions que Joan Sales li proposa. La primera edició de *La plaça del Diamant* surt el 15 de març de 1962 amb una tirada de 2.000 exemplars i de seguida se'n publiquen la segona (1964), la tercera (1965) i la quarta (1966), que és la darrera en la qual intervé l'escriptora. Meritxell Talavera ens justifica així el fet d'haver tornat a aquesta edició malgrat la gran quantitat d'edicions posteriors: “Amb els anys, *La plaça del Diamant* es va anar reeditant sense canvis fins que, pòstumament, un corrector en va normativitzar —sense fer-ho constar— alguns usos textuais, fins i tot formals. Així és que hem resolt de restituir el text de la darrera edició controlada per l'autora, amb una puntuació fidel no pas a la sintaxi sinó a la recreació de l'entonació, el ritme i la prosòdia de la veu que parla” (p. 275).

Un personatge universal

La plaça del Diamant evoca la joventut d'una dona de la menestralia del barri de Gràcia des d'abans de la República fins a una postguerra de data indeterminada. Es tracta d'una existència corrent d'una dona casada i amb fills que la guerra converteix en dramàtica, primer, i en marginada posteriorment. La Natàlia del ball de la Festa Major de Gràcia amb què s'inicia la novel·la es convertirà, per imposició d'en Quimet —un noi autoritari que la tiranitza—, en la *Colometa* que protagonitzarà tota l'obra. Serà a través de la seva veu, i de la particular i encertada escriptura que Mercè Rodoreda utilitza per fer-nos-la arribar, que el lector anirà quedant progressivament captivat per una història plena d'angoixa però que malgrat tot s'abocarà a un cert optimisme final. Ho remarcava l'autora amb aquestes paraules del seu pròleg: “I el mot *contents*, darrer de la novel·la, no és pas gratuït. No el vaig posar perquè sí. Deixa entendre que, encara que al món hi hagi tanta tristesa, sempre el pot salvar algú amb una mica d'alegria. Uns quants ocells, per exemple” (p.12).

Per a l'autora, hem de considerar *La plaça del Diamant* com una novel·la d'amor, i la protagonista no com una beneïta, com sovint s'ha dit, perquè “veure el món amb ulls d'infant, en un constant meravellament, no és pas ser beneït, sinó tot el contrari; a més, la *Colometa* fa el

Mercè Rodoreda i Joan Prat a Roissy-en-Brie

que ha de fer dintre de la seva situació en la vida i fer el que s'ha de fer i res més demostra un talent natural digne de tots els respectes". Una Colometa —diu més endavant— "que només té de semblant a mi el fet de sentir-se perduda al mig del món" (p.8-9).

A part del gran encert d'un estil aparentment senzill, però molt elaborat, d'una veu narrativa que va des de l'escriptura parlada fins a l'ús del monòleg interior —especialment al final de la novel·la— i de la magistral reconstrucció de la vida menestral del barri de Gràcia dels anys trenta, un altre dels elements fonamentals de *La plaça del Diamant* és el detallisme en les descripcions i la gran importància dels objectes, la majoria dels quals acaben tenint un alt valor simbòlic. La mateixa autora ho destaca al pròleg de l'obra: "Les coses tenen una gran importància en la narració i l'han tinguda sempre, molt abans que Robbe-Grillet escrivís *Le voyeur*. A *La plaça del Diamant* n'hi ha moltes: l'embut, el cargol marí, les nines de la casa dels hules... hi ha totes els detalls dels mobles, de timbres elèctrics i de portes de la casa on va a treballar. Hi ha les monedes d'or de mossèn Joan que aquest dona a en Quimet per si en tenen necessitat. Hi ha les balances dibuixades a la paret de l'escala. I el ganivet, símbol sexual, amb què a l'acabament la Colometa escriu el seu nom a la porta de la casa on havia viscut" (p. 9). I, per sobre de tot, és clar, els coloms, símbol de la vida-opressió i, en paraules de Carme Arnau, "veritable leit-motiv de la novel·la: l'evolució i els canvis que

experimenten aquests ocells és un desdoblament simbòlic de la vida de la protagonista" (*Introducció a la narrativa de Mercè Rodoreda*, Edicions 62, 1979, p. 152).

Fins avui, *La plaça del Diamant* s'ha traduït a més de trenta llengües. També se n'ha fet una versió cinematogràfica, a càrrec de Francesc Betriu i protagonitzada per Sílvia Munt i Lluís Homar (1981), i diverses de teatrals, entre les quals destaca la duta a terme per Josep Maria Benet i Jornet, amb la direcció de Toni Casares, que es va estrenar al Teatre Nacional de Catalunya l'any 2007. El que dèiem al principi, una de les novel·les més universals de la literatura catalana que mereix tant una primera lectura com, si és el cas, una relectura. ■